

Світлана Набок

ІІ СВІТОВА ВІЙНА:
СЕНСИ, СИМВОЛИ, КОНТЕКСТИ
ПРИЧИНКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ
ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПОЛІТИКИ
ПАМ'ЯТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу комеморативних практик та нормативно-правових документів, що їх регламентують, пов'язаних з подіями ІІ Світової війни в сучасній Україні.

Ключові слова: ІІ Світова війна, «георгіївська стрічка», «червоні маки», висадка в Нормандії.

Svitlana Nabok World War II: meanings, symbols, contexts.

The reasons for studying the process of formation of the main elements of the politics of memory as part of public policy in the modern Ukraine.

This article analyzes commemorative practices and governing legal documents related to the events of World War II in the modern Ukraine.

Key words: *World War II, Ribbon of Saint George, Remembrance poppy, Normandy landings (Operation Neptune).*

Зроблені під час попереднього дослідження спроби виявити основні елементи політики пам'яті, що реалізовувались в Україні протягом понад 20 років і були зафіксовані на рівні нормативно-правових документів, дозволили впевнено твердити, що стійкої системи із чітко окресленими елементами, підкріпленими регулярними практиками в сфері політики пам'яті, в Україні практично немає [1]. Протягом усього часу від здобуття незалежності в Україні були спроби запровадити всі три основні види регламентації загальнонаціонального календаря пам'ятних дат, поширених у світі: усталення такого календаря як окремого нормативного документа, запровадження окремої інституції, що формує поле національної пам'яті та ухвалення ситуативних, до окремої дати, нормативних документів. Попри те, що у нормативному полі існує кілька документів, які регламентують запровадження тієї чи іншої святкової (та оголошеної вихідним днем) дати, до сфери політики пам'яті з цього календаря належить лише одна дата – 9 Травня. Це, так би мовити, свято найвищого, загальнодержавного рівня. Святковими та, відповідно, вихідними днями в Україні також є День Незалежності та День Конституції, проте ці дати стосуються не так пам'яттєвої політики, як закріплення поваги до основних символів держави.

Окремого документа, що регламентував би календар пам'ятних дат, у тому числі і «рангом нижче», які на державному рівні відзначаються, але не мають статусу днів, що оголошуються святковими, наразі так і не створено. Спроби запровадження окремої інституції, що мала б опікуватися питаннями формування політики пам'яті, виявлялися (принаймні досі) не надто результативними – започаткована на 14-му році незалежності відповідна установа, Інститут національної пам'яті, більше часу провела у процесі реструктуризацій та змін статусу, ніж у процесі формування політики пам'яті в країні. В Україні часто говорять про пам'ять як

про «поле змагань», зокрема, за ідентичність. Вочевидь, однією з підстав для цього твердження є той факт, що найбільш вживаним в Україні протягом усіх років незалежності лишився третій спосіб формування політики пам'яті – прийняття окремих ситуативних нормативних документів щодо відзначення на держаному рівні тієї чи іншої події.

Якщо розглянути загальну картину, що саме Україна «святкувала», «відзначала» та «вшановувала» на державному рівні за роки незалежності, то неважко помітити, що найбільш обережно протягом усього часу вживалося визначення «святкування». Вживання цього слова несе чітко визначену оцінку подій, до яких воно застосовується. Це безсумнівно подія не лише визначна, але й така, що несе в собі позитивну характеристику. Тож і застосування цього визначення робить події, до якого воно застосовується, «базовими», основними у переліку радісних сторінок національної пам'яті.

Основна кількість документів, у назвах яких ідеться про святкування, зосереджені довкола днів, визначених у Кодексі законів про працю як святкові.

Серед корпусу документів, у яких ідеться про святкування, превалюють нормативно-правові акти, пов'язані з «Перемогою». Йдеться про події II Світової війни (чи – відповідно до переважачого у законодавстві формулювання – Великої Вітчизняної війни). Значне місце посідає апеляція до «Перемоги» й у переліку подій, що їх в Україні «відзначали».

Подія, визначена як «Перемога», посідає унікальне місце в нормативно-правовій базі та, відповідно, і в державній політиці пам'яті за цілою низкою ознак. По-перше, база вітчизняних нормативно-правових актів взагалі не багата на відзначення різного роду військових дат, щодо яких ухвалювалися окремі документи: таких військових подій у загальній сукупності близько десятка. Проте саме лише словосполучення «Велика Вітчизняна війна» у назвах документів вживається більше 200 разів. Жодна інша історична подія (не лише військова) не може похвалитися такою регулярністю згадок. Зокрема, якщо порівняти повний комплекс згадок про Голодомор у назвах документів, який останнім часом прийнято вважати ледь не основою української політики у сфері історичної пам'яті, з аналогічними згадками про «Велику Вітчизняну війну» у

нормативно-правовій базі, то кількість останніх виявиться вчетверо більшою. Якщо ж порівнювати за тими самими параметрами наявні згадки про Голодомор із загальним комплексом згадок про події II Світової війни, включно з документами зі згадкою про «визволення від загарбників» (останні в українській нормативно правовій базі бувають лише «фашистськими» – ніяких інших загарбників державна політика пам'яті не знає), то кількість таких документів буде практично у 5 разів більша, ніж документів, пов'язаних з тематикою Голодомору. Хоч в обох випадках на певному етапі оцінка подій набувала визначень «цивілізаційного масштабу»: «Великої Вітчизняної війни» як «найтрагічнішої і найгероїчнішої війни в історії світової цивілізації» [2], а Голодомор характеризувався як «одна з найбільших трагедій в історії людства» [3]; крім того, наявність перших згадок про ці події у нормативно-правовій базі держави Україна практично не має часової розбіжності, превалювання пам'яті про події «Великої Вітчизняної війни», пропалованої на рівні держави, є більш ніж переконливе.

По-друге, «Перемога» у «Великій Вітчизняній війні» потягом багатьох років була єдиною військовою перемогою, що її «відзначенню» чи «святкуванню» на державному рівні були присвячені окремі документи у нормативно-правовій базі. Лише наприкінці 2000-х років в загальнодержавній історії почали з'являтися інші «перемоги» (з малої літери). У 2008 році Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження «Про підготовку та проведення заходів до 350-річчя перемоги війська під проводом гетьмана України Івана Виговського у Конотопській битві», а в останні дні 2010 року Президент України підписав указ «Про відзначення 390-ї річниці перемоги у Хотинській битві».

Нарешті, саме «Перемога» (та, яка з великої літери) є тим єдиним випадком у нормативно-правовій базі, коли було використано весь арсенал популяризаційних заходів, що застосовуються на державному рівні, до однієї події.

Попри сталість основної характеристики події, що не зазнавала змін у роки незалежності (це саме «Перемога», завжди з великої літери) додаткові характеристики події змінювалися.

У перші роки незалежності України поряд з визначенням «Велика Вітчизняна війна» трапляється формулювання «Друга світова

війна», вжите, зокрема, у Розпорядженні Президента України «Про відзначення 47-ї річниці Перемоги над фашизмом». Проте згодом це формулювання поступається радянському визначенню «Велика Вітчизняна війна», а за тим відбувається і відокремлення цих подій. У 2000 році Верховна Рада України ухвалює Закон «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років», у преамбулі якого зазначено «всесвітньо-історичне значення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років, яка справила вирішальний вплив на весь хід Другої світової війни».

Цікавим є і міжнародний вимір події, відбитий в українській нормативно-правовій базі. За всі роки незалежності Україною був ратифікований лише один документ, у назві якого поєднано формулювання Друга світова війна та святкування, – це резолюція Генеральної Асамблеї ООН, що пропонує відсвяткувати її завершення. І це єдиний донині випадок у нормативно-правовій базі, коли вже у назві йшлося про святкування завершення війни, а не «Перемоги».

Слід враховувати, що слово «Перемога» все ж використано не в усіх документах, хронологічно пов'язаних з подіями II Світової війни. В першу чергу йдеться про міжнародні документи, укладені між Україною та цілою низкою європейських країн, щодо збереження місць пам'яті, повернення культурних цінностей тощо. Окремим блоком можна виділити документи, присвячені визволенню окремих міст та всієї України від «фашистських загарбників» – таких документів у базі більше 20, ухвалених переважно у період двох каденцій Л. Кучми. Він же започаткував ще низку ініціатив, згодом підтриманих наступними Президентами. У 2001 році він підписав Указ «Про День партизанської слави». Ця традиція була продовжена у 2007–2010 роках. У 2002 ним же було видано Указ про відзначення 60-ї річниці створення підпільної молодіжної організації «Молода гвардія», а у 2007 році було відзначено і 65-ту річницю її створення, але вже за ініціативи Верховної Ради. Відзначалися також річниці від заснування ветеранських організацій та громадського руху колишніх малолітніх в'язнів нацизму тощо. Крім того, у 1995 та 2004 роках на рівні Кабміну ухвалювалися постанови про відзначення 50-ї та 60-ї річниць Ялтинської конференції глав антигітлерівської коаліції. Попри наявність у вітчизняній нормативно-правовій базі вже від 1991 року згадок про трагедію Бабиного

Яру, підтриману згодом створенням заповідника, тема Голокосту практично повністю відсутня у вітчизняній нормативно-правовій базі – саме слово «Голокост» трапляється переважно у назвах міжнародних документів, ратифікованих Україною.

Щоправда, від початку 2000-х років частина найбільш одіозних заходів, що раніше входили до комплексу, тематично пов'язаного з подіями II Світової війни, не підтримується. Ще у 1999 році в Україні на підставі Указу Президента Л. Кучми відзначали 60-річчя «возз'єднання українських земель в єдиній Українській державі». На практиці маємо відзначення на державному рівні нападу радянсько-німецьких військ на Польщу, наслідком якого стало приєднання до України західних її областей. Того самого року Президент підписав ще один Указ про відзначення 55-ї річниці «возз'єднання Закарпатської України з Україною», яким було здійснено спробу змістити часовий аспект події на 1945 рік. Проте на практиці це не перетворилося на традицію – і щодо 1939, і щодо 1945 років. Як пам'ятна дата об'єднання українських земель нині вже остаточно закріпилося 22 січня – День Соборності.

Натомість у другій половині 2000 років у переліку подій, пов'язаних з II Світовою війною і помічених на державному рівні, з'являється тема УПА. У 2007 році Президент В. Ющенко підписав Указ про відзначення 65-ї річниці створення Української повстанської армії. Втім, цей поодинокий випадок значного впливу на трансформування уявлення про роль УПА в подіях II Світової війни не мав. Ці заходи не позначилися і на статусі вояків УПА у вітчизняному законодавстві. Так, відповідно до змін, внесених до закону «Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту», держава Україна вже від 1995 року готова визнати бійців УПА ветеранами, але на окремих, відмінних від загалу, умовах. Статус учасника бойових дій бійці УПА можуть отримати, лише коли вони не тільки брали участь у бойових діях проти німецько-фашистських загарбників і робили це не десь і не протягом усієї II Світової війни, а лише на тимчасово окупованій території України в 1941–1944 роках, але, крім того, не скоїли злочинів проти миру і людства та реабілітовані відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні». Водночас, будь-які особи, які у складі формувань народного ополчення брали

участь у бойових діях під час Великої Вітчизняної війни, визнаються цим законом учасниками бойових дій та ветеранами війни без урахування якихось додаткових умов, не обмежуючи їх залежно від місця участі у бойових діях, наявності у них реабілітації відповідно до Закону «Про реабілітацію» та без уточнення про вчинення ними злочинів. Так само, як і колишні бійці винищувальних батальйонів, взводів і загонів захисту народу та інших формувань, і не лише тих, що брали безпосередню участь у бойових операціях з ліквідації диверсійно-терористичних груп фашистської Німеччини, але й інших незаконних формувань і груп на території колишнього Союзу РСР. Жодних змін у це формулювання від 1995 року не вносилось.

У період президентської каденції В. Ющенко відзначення річниці заснування УПА було не єдиним тематичним доповненням комплексу заходів, пов'язаних з II Світовою війною. У 2007 році Президент підписує Указ «Про заходи щодо 60-х роковин операції «Вісла», а у 2009 році Указ «Про відзначенням 65-ї річниці створення Української Головної Визвольної Ради». Проте ці два документи, що стосуються подій та організацій, що не були вписані до радянського канону «Великої Вітчизняної війни», як і відзначення річниці заснування УПА, наразі мають характер поодиноких згадок – у них ідеться про відзначення окремо взятої річниці.

Якщо говорити про емоційну насиченість події, відбиту у нормативно-правових документах, і її зміни в різні періоди, то слід зазначити, що, успадкувавши традицію святкування Дня Перемоги від радянського пам'яткової політики, у внутрішніх документах практично весь час з моменту набуття Україною незалежності превалюють згадки про «Перемогу» як подію, що її переважно «відзначають». Натомість на рівні ратифікованих Україною документів СНД характеристика події позначена значно більш високим рівнем стійкості. «Перемогу у Великій Вітчизняній війні» святкують. І ніяк інакше.

За ратифікованими Україною міжнародними документами не важко помітити, що на рівні СНД святкуванню «Перемоги у Великій Вітчизняній війні» приділяється неабияке значення – на міждержавному рівні святкується кожна 5-та річниця, а документи щодо підготовки до відповідних заходів ухвалюються не менш ніж

за рік (а то й два-три роки) до дати. Ця характеристика лишалася незмінною протягом усього періоду. Проте, якщо у радянський час, зокрема у 1982 році, Рада Міністрів УРСР планувала заходи у зв'язку зі святкуванням 45-ї річниці «Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні», то вже у роки незалежності формулювання було дещо відкориговане: з розпадом СРСР зникає і «радянський народ». Проте його місце тривалий час не заступає якийсь інший суб'єкт «Перемоги» – від початку 1990-х це місце лишається вакантним, суб'єкта просто немає. Спроба повернути суб'єкт у це визначення була зроблена Верховною Радою України 2000 року, коли у Законі «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» вжито формулювання «народ-переможець». Зокрема, перша стаття цього закону має назву «Увічнення Перемоги та народу-переможця». Щоправда, у цьому законі «народ-переможець» жодного разу не названо на ймення – з тексту закону не випливає, що йдеться про «радянський народ», але й якихось інших ідентифікаційних ознак «народу – переможця» у тексті немає.

У період правління В. Януковича ці недомовки в документі було швидко і рішуче ліквідовано: 21 квітня 2011 року Верховною Радою України ухвалено документ за назвою «Про внесення змін до Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» щодо порядку офіційного використання копій Прапора Перемоги» [4]. Відповідно до внесених виправлень закон жодних шансів на непорозуміння не лишає: «Прапор Перемоги є символом перемоги радянського народу та його армії і флоту над фашистською Німеччиною в роки Великої Вітчизняної війни» – йдеться у законі. А «суспільне використання копій Прапора Перемоги під час урочистих заходів, присвячених Дню Перемоги, які здійснюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, організаціями, громадськими об'єднаннями», стало однією з «основних форм увічнення Перемоги та народу-переможця». Використана у визначенні формула є практично буквальним повторенням відповідного пункту закону Російської Федерації, ухваленого в 2007 році, «Про Прапор Перемоги» [5].

У 2010 році на нормативному рівні було закріплено уявлення про відокремлення «Перемоги у Великій вітчизняній війні» від по-

дій «Другої світової війни»: 11 серпня 2010 року Кабміном ухвалено постанову «Про заходи з відзначення 65-ї річниці закінчення Другої світової війни». Попри позірну несподіваність появи практично не вживаного раніше у назвах вітчизняних документів формулювання не важко помітити і тут певну закономірність між ухвалою Кабінетом Міністрів України згаданої постанови 11 серпня 2010 року і підписанням 25 липня 2010 року президентом Російської Федерації Закону «Про внесення змін у статтю 1 Федерального закону «Про дні військової слави та пам'ятні дати Росії», яким, власне, і встановлюється 2 вересня нова пам'ятна дата Росії – День завершення Другої світової війни.

Загалом у період 2010–2013 років, як уже зазначалося, відбулося (значною мірою саме за рахунок синхронізації нормативно-правового поля та комеморативних практик з російськими відповідниками, що також у цей період перебували в активній реформаційно-реабілітаційно-реанімаційній фазі) повернення до квазіпрактик останніх років існування СРСР.

Буремні події зими 2013–2014 років та неспокій на Сході країни не завадили Кабінету Міністрів ухвалити план заходів «з підготовки і відзначення у 2014 році Дня Перемоги».

У затвердженому плані, який цього року присвячений, як не важко помітити з назви, відзначенню, а не святкуванню «Дня Перемоги», лишилися незмінними більшість традиційних пунктів подібних планів попередніх років: святковий концерт, урочисті церемонії покладання квітів, заходи дипкорпусу та зустрічі з ветеранами війни. Проте наявні у документі і нововведення: вперше в переліку заходів з'явився пункт про проведення культурно-мистецького заходу «Перша хвилина миру». Згідно з планом місцем проведення заходу, за участю учнівської молоді та громадськості, визначено Парк Вічної Слави у м. Києві, а датою проведення – 8 травня.

У плані немає згадок про символіку, що її має бути використано під час відзначення. Проте на офіційних заходах у Києві передбачена на законодавчому рівні символіка («Прапор Перемоги») не використовувалася.

Натомість уперше відбулася суттєва зміна в нерегламентованій законодавством символіці, що масово використовувалася з нагоди 9 Травня в попередні роки та в 2014 році.

До цього року чітка кореляція між символічними просторами Росії та України спостерігалася не лише на рівні нормативно-правовому.

Загалом символіка «Дня Перемоги» (як офіційна, так і неофіційна) досі була тісно пов'язана з радянським спадком. На практиці «Прапор Перемоги» був прапором СРСР, формат відзначення цього дня, основною формою якого був військовий парад, вся інша символіка, що використовувалася як атрибути свята, була успадкована від радянської традиції.

Змінювалися лише акценти та назви цієї символіки. Так, 2005 року в Росії в переддень 9 Травня стартувала акція «георгіївська стрічка», метою якої було (як це офіційно заявлено у кодексі акції) «створення символу свята – Дня Перемоги». Таким символом організатори обрали, як логічно випливає з назви акції, георгіївську стрічку – елемент військового ордена святого Георгія, що був однією з найбільш шанованих військових нагород у Російській імперії. В радянський період відповідний орден, а отже, й георгіївська стрічка, не були елементами нагородної системи.

Проте в розпал II Світової війни, в 1943 році, намагаючись підняти рівень патріотизму, до радянської нагородної системи було залучено ряд символів, що апелювали до історичної пам'яті. Так, якщо до початку II Світової війни в радянській історіографії образ Богдана Хмельницького мав переважно негативні конотації, увага акцентувалася на його класовій належності, то у 1943 році Богдан Хмельницький раптом повертається до пантеону національних героїв, з'являється бойовий орден його імені. В той же період «реабілітовано» було ще кілька «класових ворогів», що мали військовий досвід: до пантеону повертаються Олександр Невський, Олександр Суворов і Михайло Кутузов.

Ще одним орденом, що мав альянзи на дореволюційні часи, став орден Слави, частиною якого якраз і стала чорно-жовта стрічка – близнюк стрічки ордена Святого Георгія. Проте стрічка ордену Слави не отримала окремої назви (принаймні авторці не вдалося знайти згадок про «стрічку слави») і весь час існування ордена лишалися просто стрічкою, частиною ордену. Роком раніше та сама чорно-жовта стрічка була затверджена як «гвардійська» стрі-

чка, що нею (саме як стрічкою, що кріпилася на кашкети радянських моряків) послуговувалися на позначення гвардійських частин військово-морського флоту СРСР.

Ця стрічка (чи то ордена Слави чи то гвардійська) тривалий час у радянський період використовувалася, переважно, у поєднанні із зображенням ордена «Вітчизняна Війна», як символ «Дня Перемоги». Проте лише в 2005 ця стрічка була названа на ймення.

За офіційною версією акція була ініційована «знизу», від початку не мала державної підтримки та не була якимось чином регламентована державою. Як повідомляє офіційний сайт акції, її ініціатором і організатором («учредітелем») стала маловідома організація РООСПМ «Студенческая община», а задумана і здійснена вперше акція була в партнерстві з Медіахолдингом «РИА Новости». Пошук на назву РООСПМ «Студенческая община» у гуглі дає близько 8 тисяч результатів, що, погодьмося, для організаторів міжнародної акції такого масштабу, як акція «георгіївська стрічка», якимось малувато. Інша справа «РИА Новости». Цей медіахолдинг є добре знаним об'єднанням (понад 4 мільйони результатів пошуку в гуглі). Як не складно довідатися зі статті у Вікіпедії, на сьогодні цей медіахолдинг припинив своє існування. Він був ліквідований указом президента РФ Володимира Путіна «Про деякі заходи з підвищення ефективності діяльності державних засобів масової інформації» [6]. Цим указом на основі медіахолдингу було сформовано вже нині загальновідоме Міжнародне інформаційне агентство «Росія сьогодні».

Уже від самого початку дві з цілей, які організатори ставили перед собою, виявилися суперечливими і попри швидкі темпи поширення символу в перші роки після запровадження акції згодом таки оприявнилися.

Для організаторів акції між історією Російської Імперії, СРСР та сучасної Російської Федерації немає суперечностей – ними це сприймається як єдина традиція, як цілісність, адже, як твердить офіційний сайт акції, орден Слави було засновано «в роки Великої Вітчизняної війни, продовжуючи бойові традиції російської армії». Безпосередньо за цим текстом іде абзац про відновлення ордена Святого Георгія в сучасній Росії [7].

Через два роки після старту акції, у 2007 році, в Росії було проведено соціопитування щодо ставлення населення до «георгіївської стрічки» [8]. Згідно з даними цього опитування 73 % росіян позитивно сприйняли акцію. В росіян запитували про те, які емоції в них викликає вигляд цієї стрічки. Понад 15% респондентів описали свої відчуття як почуття гордості «за країну, народ-переможець, своє минуле», ще майже стільки ж опитаних бачать у стрічці «пам'ять про героїв». Дисбалансу з асоціюванням себе як «народу-переможця» опитування не фіксує. Натомість фіксує ще один, як на мене, дуже цікавий факт: стрічка в росіян викликає емоції переважно «веселі, святкові» (майже 15%), натомість практично не асоціюється з пам'яттю про загиблих – лише 2% опитаних асоціювали стрічку як символ скорботи за полеглими.

Водночас, акція заявлена як міжнародна (офіційний сайт твердить, що «в 2009 році кількість країн, що приєдналися до акції «георгіївська стрічка», перевищила 60» [9]), а в її кодексі ніщо не вказує на те, що лозунг «Спасіба деду за Победу» стосується саме російського «діда», а не, до прикладу, українського, білоруського чи грузинського. Але якщо в росіян уявлення про Російську імперію – СРСР – сучасну Росію як одне ціле виглядає вже усталеним баченням, практично історичним фактом (у цьому контексті і слова Путіна про те, що Росія б перемога у II Світовій війні і без України, видаються логічними), то поза межами Росії все ще побутує уявлення про СРСР як, нехай і тоталітарну, нехай імперську, але спільну державу багатьох народів, а не лише росіян. Крім того, бодай часткове засвоєне уявлення про ці події як про Світову війну, а не Велику Вітчизняну, також, імовірно, відіграло певну роль у не повному прийнятті посилу акції як військової перемоги Російської імперії – СРСР – сучасної Росії.

Знайомість символу, засвоєного ще за радянських часів, деякий час нівелювала це протиріччя – самі стрічки на вулицях українських міст з'явилися значно раніше, ніж інформація про власне акцію. З поширенням інформації про акцію ставлення до символу дещо змінилося. Основний акцент у зміні ставлення припав не так на дилему свято/пам'ять про загиблих, як на асоціацію «георгіївської стрічки» не з радянською історією, а з історією Російської імперії.

В Україні акція вперше була проведена вже наступного року після її виникнення в Росії. В 2006 році сайт Інтернет-видання From-Ua розмістило на своїх сторінках оголошення про проведення акції, заявивши як ініціаторів себе та Центр «Слов'янський світ» [10]. Обидва співорганізатори акції не належать до лідерів інформпростору чи громадянського сектору.

Початкові етапи масового проведення акції та розповсюдження самих стрічок припадають на 2008 (переважно Крим) та 2009 рік.

Загалом дослідження процесу розповсюдження акції може стати предметом окремого дослідження, але тут обмежуся констатацією того факту, що попри щорічне проведення акції з розповсюдження «георгіївських стрічок» в містах України серед журналістів та публіцистів зацікавленість самим символом та власне акцією фіксується лише з 2009–2010 років. До того, якщо хтось і писав про «георгіївську стрічку», то це були або самі організатори, або акція чи символ згадувалися в контексті подій навколо проведення різних заходів, пов'язаних з «Днем Перемоги».

Ситуація змінилася 2010 року. Зокрема, в цей час сайт «Українська правда» вміщує критичний матеріал щодо використання георгіївської стрічки як одного з символів 9 травня [11]. Приблизно в цей же період частішають згадки про акцію і в новинах. Змінюється і рівень основних організаторів акції, серед яких доти превалювали маргінальні, маловідомі організації. Так, у 2012 році, як повідомляв сайт «Радіо Свобода», масовим розповсюдженням у Києві георгіївських стрічок опікувалися активісти організації «Молоді регіони» – молодіжного крила правлячої на той момент партії. Організатори акції в Україні, за твердженням того самого сайту, вважали, що георгіївська стрічка – це символ «єднання поколінь і єднання держав, які перемогли у Великій Вітчизняній війні» [12]. Тим часом, йдеться у тому ж повідомленні, «у Рівному роздача «георгіївських стрічок» не передбачається.... Таке рішення ухвалив міськвиконком. Депутати аргументували свою позицію тим, що ця стрічка та її назва є символами Російської імперії». Наступні кілька років ця ситуація з амбівалентним ставленням до символу, масована присутність якого на вулицях міст забезпечувалася за підтримки правлячої партії, зберігалася.

Ситуація змінилася у 2014 році, в зв'язку з масовим використанням «георгіївської стрічки» взимку та навесні терористами і бойовиками у Криму та на Сході України. Цього разу прапори в кольорах георгіївської стрічки та неодноразово фіксована на фото сама стрічка на військовому одязі чи зброї дещо ускладнила завдання закріплення позитивних конотацій чорно-жовтої орденської стрічки як символу миру, пам'яті про попередні покоління, змістивши їх у бік російської імперської ідеї.

У переддень 9 Травня у 2014 році радіо «Ера» на своєму сайті провело опитування щодо того, з чим у слухачів асоціюється «георгіївська стрічка». 63% від тих, хто взяв участь в опитуванні, схильні вважати «георгіївську стрічку» символом антиукраїнського руху, ще 20% схилилися до варіанта відповіді «символ пам'яті Дня Перемоги», лише 1% учасників опитування вважає її «військовим символом СРСР», у 15% вона асоціюється з військовими символами імперської Росії [13]. Звісно, це опитування не може вважатися репрезентативним, проте загальні тенденції у змінненні ставлення до символу є аж надто показовим, щоб ними повністю знехтувати.

Ще одним, не менш важливим фактором, що став явним у 2014 році, було те, що акція з розповсюдження «георгіївської стрічки» ніколи не була справжнім волонтерським проектом. І зі зміною позицій у суспільстві та фінансових спроможностей і зацікавлень її пропагандистів стрічка просто зникла з вулиць українських міст.

Проте, видається, що теза про те, що травневі дні мають бути позначені окремим символом в суспільному уявленні, закріпилася. Тож у переддень 9 Травня 2014 року українському суспільству було запропоновано новий символ. Таким символом, що його було запропоновано використати на офіційних заходах 8 та 9 травня, стала стилізована квітка червоного маку. Символ був репрезентований як логотип, розроблений харківським дизайнером. Це зображення було описано як кола, що «нагадують слід від кулі, довкола якого розходить кров». Проте стилізація цього логотипу під квітку маку та вживання на його позначення саме словосполучення «червоний мак» недвозначно пов'язує запропонований символ з вже майже сторічною європейською традицією використання цієї квітки та її зображень як символу скорботи та пам'яті за полеглими

на полі бою. Від початку квітку маку пов'язували з загиблими на полях I Світової війни. Проте згодом символ став використовуватися ширше і нині є одним з символів, що використовуються під час заходів з відзначення завершення II Світової війни. Символ поширений у ряді країн як Європи, так і у США. Він не містить переможних конотацій і не пов'язаний з перемогою чи поразкою якоїсь конкретної армії чи країни.

Цього року ряд заходів, пов'язаних з подіями II Світової війни, на державному рівні доповнився ще одним елементом. Уперше Україна в особі новообраного Президента була запрошена та взяла участь у традиційному відзначенні висадки військ у Нормандії. 6 червня 1944 року війська союзників висадилися на берегах Нормандії – з цього почалося відкриття Другого фронту проти нацистської Німеччини. А сама висадка стала найбільшою в світовій історії морською десантною операцією, в якій взяло участь близько 150 тисяч військовослужбовців. Досі як правонаступника СРСР – представника одного з союзників на заході з цієї нагоди традиційно запрошували з колишніх радянських республік лише Росію [14].

Таким чином можна констатувати, що попри збереження на нормативно-правовому рівні та на рівні слововжитку бравурно-радянського словосполучення «День Перемоги» на офіційному рівні відбулося переакцентування у системі знаків з військових здобутків на пам'ять про полеглих. Загальний формат заходів та їх комплекс дещо наблизилися до європейського формату. Необхідно також зазначити, що ця зміна акцентів ніяк не відбилася нині на рівні нормативно-правових документів. Жодних офіційних рішень щодо застосування червоного маку як символу на офіційних заходах, пов'язаних з подіями II Світової війни, не ухвалювалося. Проведення заходу «Перша хвилина миру» ніде, окрім плану заходів на 2014 рік, також не закріплена. Попри певні зміни, які мені видаються позитивними та проєвропейськими, що цього року сталися у символіці і конотаціях, необхідно констатувати, що як і у попередні роки, система заходів, символів та сенсів, що пов'язана з важливими, з точки зору пам'яттєвої політики як складової загальнодержавної гуманітарної політики, подіями, і далі відзначаються ситуативним, одноразовим характером. Ці заходи та символи не є частиною продуманої системної загальнодержавної політики пам'яті і легко змінюються, залежно від змін у загальнополітичній ситуації,

що створює практично безмежне поле для маніпуляцій у одній з найбільш чутливих сфер – сфері ідей, символів та сенсів.

1. Набок Світлана. Держава і політика пам'яті: досвід чотирьох Президентів України / Світлана Набок // Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід. – К, 2013. – С. 251–273.

2. Звернення Верховної Ради України до українського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0001001-01>

3. Указ Президента України «Про вшанування жертв та постраждалих від голодоморів в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1544%2F2005>

4. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» щодо порядку офіційного використання копій Прапора Перемоги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3298-17>

5. Федеральный закон Российской Федерации от 7 мая 2007 г. №68-ФЗ «О Знамени Победы» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2007/05/08/znamya.html>

6. Указ Президента Российской Федерации «О некоторых мерах по повышению эффективности деятельности государственных средств массовой информации» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/news/19805>

7. Почему «Ленточка». Георгиевская лента. Через связь поколений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gl9may.ru/about/why>

8. Опрос населения. «Георгиевские ленточки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bd.fom.ru/report/map/d072022>

9. Факты об акции. Интересные факты об акции «Георгиевская ленточка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gl9may.ru/about/facts>

10. В Україні стартувала «Георгіївська стрічка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.for-ua.com/ukraine/2006/04/26/140410.html>

11. Ярослав Макітра: Стрічка Кремля на Першому національному [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/04/23/4959113/>

12. У Києві роздають «георгіївські» стрічки, а в Рівному їх заборонили [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24569769.html>

13. Опитування. Георгіївська стрічка для мене [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eramedia.com.ua/polls/22/>

14. Уперше главу Української держави запрошено на церемонію вшанування жертв Другої світової війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://m.day.kiev.ua/uk/article/den-planeti/vidnovlennya-istorichnoyi-spravedlivosti>